

ZÜLALLARA AİD ÜMUMİLƏŞDİRİCİ DƏRSİN TƏŞKİLİ VƏ KEÇİRİLMƏSİ METODİKASI

S.R. Xankişiyyəva, A.Z. Məmmədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə: Məqalədə kimya dərslərinin xarakteri, tipləri və əsasən də ümumiləşdirici dərş barədə məlumat verilir. Qeyd edilir ki, kurikulum əsasında tədrisin səmərəli təşkilində, şagirdlərin bilik və bacarıqlarının sistemləşdirilməsində ümumiləşdirici dərslərin rolu böyükdür. Sonda zülallara aid ümumiləşdirici dərşin təşkili sxemi və şagirdlərin əldə etdikləri təlim nəticələrinin sistemi verilir.

Açar sözlər: ümumiləşdirici dərş, kurikulum, zülallın ilkin, ikinci və üçüncü quruluşu, polipeptid, radikal, peptid rabitəsi, funksional qrup, denaturasiya.

Dərş - təlim prosesində mühüm yer tutur. Bilik, bacarıq və vərdişlər əsasən dərşdə verilir, şəxsiyyətin ahəngdar tərbiyəsinin də əsası (zehni, ideya-mənəvi, estetik, əmək, fiziki və b.) dərşlərdə qoyulur. Buna görə də dərş təlimin və tərbiyənin əsas təşkili forması sayılır. Pedaqoji ədəbiyyatda belə bir haqlı müqayisə aparılır ki, günəş bir damla suda əks olunduğu kimi, təlimin bütün cəhətləri də dərşdə əks olunur.

Hər bir dərş müəllimin pedaqoji-metodik simasını ifadə edir; müəllimə, əsasən, keçdiyi dərşlərə görə qiymət verilir. Odur ki, müəllim hər bir dərşə böyük məsuliyyətlə yanaşmalı, onu yüksək səviyyədə qurmağı bacarmalıdır. Bunun üçün dərşə verilən müasir tələbləri yaxşı bilmək və onları düzgün tətbiq etmək lazımdır.

Dərşə verilən müasir tələblər. Dərşə verilən tələblər çoxdur. Onları iki qrupa bölmək olar: ümumi və xüsusi tələblər. Dərşə verilən ümumi tələblər təlim prinsiplərində ifadə olunmuşdur. Dərşdə didaktik prinsiplər (həyatla əlaqə, elmilik, sistemətlilik, şüurluluq və fəallıq, əyanilik, müvafiqlik, fərdi yanaşma və s.) kompleks şəkildə həyata keçirilməlidir.

Xüsusi tələblər isə bilavasitə dərşlə baqlı tələblərdir. Onları aşağıdakı əsas qruplara bölmək olar:

- Dərşdə yüksək təhsil, inkişaf və tərbiyə səmərəsi əldə edilməlidir. Hər bir fəaliyyət nəticə ilə ölçülür.
- Dərşdə təlim materialının optimal məzmunu müəyyən edilməlidir.
- Dərşdə səmərəli metodik variant seçilib tətbiq edilməlidir.
- Dərş təşkilati cəhətdən mütəşəkkil və çevik olmalıdır.
- Dərşdə əlverişli psixoloji iqlim, müsbət emosional vəziyyət yaradılmalıdır.

Biliklərin ümumiləşdirilməsinə və sistemləşdirilməsi dərş tipinə eyni zamanda bacarıq və vərdişlərin əlavə olunması önəmlidir. Belə ki kimya fənni

kurikulumuna uyğun aparılan tədrisdə bilik və bacarığı əks etdirən alt standartların reallaşdırılması bunu tələb edir. . Ümumiləşdirici dərslərdə əsas didaktik məqsəd hər bir bölmə üzrə mövzulara aid nəzəri bilikləri və bacarıqları ümumiləşdirmək və sistemləşdirməkdir. Kimya fənni kurikulumu üzrə yazılan X sinif dərslərində verilən illik planlaşdırma cədvəlində hər tədris vahidinin sonunda ümumiləşdirici dərslər üçün ayrıca bir saat vaxt ayrılır(3-6). Bölmənin xarakterindən və müəllimin metodiki bacarığından asılı olaraq dərsləri müxtəlif formada təşkil etmək olar.

Bildiyimiz kimi hal hazırda dərslərin keçirilməsində müasir metodlardan istifadə olunur.Nəzərə alsaq ki,kimya dəqiq elmdir,o zaman bu elmin tədrisi zamanı bir sıra sxem,qrafik eyni zamanda slaydlardan istifadə olunması mütləqdir.

Hansı ki burada istifadə olunan sxemlər şagirdlərə cavabsız təqdim olunur və axırda aşağıdakı kimi tamamlanmalıdır.

Sxem

Zülallar

Zülal, polipeptid, protein (Sadə zülal) və ya Proteid - (protos: birinci, vacib) aminturşulardan ibarət bir və ya birdən çox sayıda uzun zəncirdən ibarət bioloji əhəmiyyətli makromolekullardır.

Zülalların əsas quruluş vahidi aminturşulardır. Aminturşulara, karbon zəncirindəki hidrogenlərdən biri NH_2 qrupu ilə əvəz olunmuş, karbon turşularının törəməsi kimi baxmaq olar.

Zülalların xarakterik kimyəvi xassələri onların hidrolizə uğraması, denaturasiyası və rəngli reaksiyalar verməsi ilə əlaqədardır.Zülalların hidrolizi ilə təxminən 20 müxtəlif aminturşu alınmışdır.

Zülalların denaturasiya və renaturasiyası

Müxtəlif amillərin təsirindən zülalların ikincili, üçüncülü, dördüncülü quruluşlarının müvəqqəti və ya həmişəlik itməsinə denaturasiya deyilir. Qeyd etmək lazımdır ki,sintetik və təbii peptidlər denaturasiyaya uğramır.

Zülalların optiki xassəsi

Zülalların qatı məhlullarına yandan işıq düşdükdə, parlayan konusvarı şəkil alınır. Bu hadisəyə Tindal hadisəsi və ya Tindal effekti deyilir. Zülalların işıq səpələmə xassəsindən istifadə edərək, onların nefelometriya üsulu ilə miqdarını təyin etmək olur.

Zülalların Funksiyaları

Zülalların müxtəlifliyi (həm quruluş, həm də fiziki-kimyəvi xassələrinə əsasən) onların çoxlu sayıda bioloji funksiyalarına səbəb olur. Bunun üçün də orqanizm üçün səciyyəvi xüsusiyyətlər zülallarla əlaqədərdir.

Quruluş funksiyası - Bu funksiyaları yerini yetirirlər: *Plazma membranının və hüceyrə orqanoidlərinin membranlarının* tərkibinə daxil olan zülallar, *kollagen*

(sümüklərin, vətərin, qığırdağın komponentləri), keratin (saçın, tükün, dərnaqların, boynuzların komponentləri) və s.

Nəqliyyat funksiyası - Məsələn, onurğalılarda O₂-nin nəqliyyatı eritrositərdə olan zülal - hemoqlobinin vasitəsi ilə baş verir; bundan əlavə, hüceyrə membranında ətrafdan hüceyrəyə və hüceyrədən ətrafa maddələrin nəqliyyatında iştirak edən nəqliyyat zülalları var.

Hərəkət funksiyası - Bu funksiyanı yığıla bilən zülallar, *miozin və aktin yerinə yetirir. onlar əzələlərin yığılmasına, birhüceyrəli kirpikcik-lərin, qamçıların hərəkətinə səbəb olur.*

Tənzimləyici funksiya - Bəzi hormonlar kimyəvi təbiətli zülaldır. Məsələn, İnsulin. Qlükaqon, somatotropin və s.

Zülalların təyini onların xarakterik rəngli reaksiyalar verməsinə və güclü qızdırıldıqda yanmış lələk iyninin çıxmasına əsaslanır.

Ümumiləşdirici dərslərin sonunda şagirdlər aşağıdakı təlim nəticələrini əldə edirlər:

Şagird:

- Zülalların ümumi formulunu tərtib edir;
- Zülalların xarakterik kimyəvi xassələrini izah edir;
- Zülalların ilkin, ikinci və üçüncü quruluş formullarını fərqlən-dirir;
- Zülallara aid bəzi xarakterik reaksiyaları yazmaq bacarır;
- Zülalların təyini reaksiyalarını bilir;
- Zülalların əhəmiyyətini xarakterizə edir;
- Zülallara aid kimyəvi prosesləri modelləşdirir;
- Zülalların tətbiyinə və ətraf mühitə münasibətinə dair referatlar hazırlayır və təqdim edir

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. İ.Lətifov Ş.Mustafa R.Camalova Kimya Ümumtəhsil məktəblərinin 11-ci sinif üçün dərslik” Bakı” nəşriyyatı 2018 201s
2. A.M. Məhərrəmov, M.Ə.Allahverdiyev. Həyat fəaliyyətinin kimyəvi əsasları, Ali məktəblər üçün dərslik, Bakı: «Bakı Universiteti» nəşriyyatı, 2009, 288 s.

3. İ.Lətifov Ş.Mustafa Kimya Ümumtəhsil məktəblərinin 9-cu sinif üçün dərslik” Bakı” nəşriyyatı 2016,186 s.
4. N.M. Yusifov, K. Ş. Daşdəmirov Ali məktəblər üçün dərslik Bioloji Kimya” Bakı”nəşriyyatı 2012 65s.

S.P. Xankishiieva, A.Z. Mamedova

Методы организации и проведения обобщающих уроков по белкам

РЕЗЮМЕ

В статье дается информация о характерах, типах и необоснованных обобщающих уроках уроков химии. Отмечается, что роль обобщающих уроков в систематизации знаний и умений учащихся велика в эффективной организации обучения на основе дидактики. В конце приводится схема организации обобщенного урока по белкам и система результатов обучения, полученных студентами.

Ключевые слова: обобщающий урок, учебный план, начальная, вторая и третья структура белка, полипептид, радикальный, пептидная связь, функциональная группа, денатурация.

S.R. Xankishiyeva, A.Z. Mammadova

Methods of organizing and conducting generalization lessons on proteins

SUMMARY

The article provides information about the nature and types of chemistry lessons, mainly general lessons. It is noted that the role of generalization lessons in the effective organization of curriculum-based teaching, systematization of students' knowledge and skills is great. Finally, there is a generalized lesson plan for proteins and a system of learning outcomes for students.

Key words: generalization lesson, curriculum, the initial second to third structure of the protein, polypeptide, radical, peptide bonding, functional group, denaturation.